

Siyer Yazımında Ayet ve Rivayet Kullanımında Görülen Bazı Problemler

Problems Seen in the use of Qur'an and Hadith in Sirah Writing

Bünyamin Erul

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı
Prof. Dr., Ankara University Faculty of Theology, Department of Hadith
Ankara / Turkey

berul65@hotmail.com

orcid.org/0000-0003-0630-4147

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article

Geliş Tarihi: 16 Nisan 2020 / **Date Received:** 16 April 2020

Kabul Tarihi: 22 Mayıs 2020 / **Date Accepted:** 22 May 2020

Yayın Tarihi: 30 Haziran 2020 / **Date Published:** 30 June 2020

Yayın Sezonu: Haziran 2020 / **Pub Date Season:** June 2020

Atıf: Erul, Bünyamin. "Siyer Yazımında Ayet ve Rivayet Kullanımında Görülen Bazı Problemler".
Akademik Siyer Dergisi 2 (Haziran 2020), 36-53.

Citation: Erul, Bünyamin. "Problems Seen in the use of Qur'an and Hadith in Sirah Writing".
Journal of Academic Sirah 2 (June 2020), 36-53.

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/samer> **e-mail:** akademiksiyerdergisi@ksu.edu.tr

Copyright © Published by KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

KSU Sirah Researches Application and Research Center

Kahramanmaraş 46100 Turkey

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Siyer ilminin en temel kaynaklarını Kur'an ayetleri ve hadisler oluşturmaktadır. Gerek klasik siyer eserlerine, gerekse modern siyer çalışmalarına bakıldığında hemen her konunun pek çok ayet ve rivayetle işlendiği görülür. Ancak bunu yaparken, ayet ve rivayetlerin kullanılmasında bazı önemli sorunlar dikkat çekmektedir. Örneğin teoride kaynak olarak öncelikle Kur'an'a başvurulması gerekirken bazen bunun pratikte ihmal edilmesi, çeşitli zaman ve zeminlerde nazil olan ayetlerin kronolojik olarak okunmasının bazen göz ardı edilmesi, bazı geleneksel bilgilerin, bir şekilde Kur'an-ı Kerim'e söylettirilmesi, bazı geleneksel rivayetler ile bilgilerin, Kur'an ayetlerine tercih edilebilmesi, yoruma açık olan bazı ayetlerin, çeşitli rivayetlere dayanarak tek bir anlama indirgenmesi gibi hususlar bu cümledendir. Siyer yazıcılığında rivayetlerin kullanımında görülen en önemli sorunlar arasında normal şartlarda meydana gelmiş bir olayın, olduğundan daha farklı, gizemli ve abartılı bir şekilde anlatılması, beşeri bir bilgiyi vahiyleştirme, sıradan bir olayı mucizeleştirme, efsaneleştirme yahut mecazi ifadeleri hakikatleştirme gibi bazı hususları burada sıralanabilir. Siyer yazıcılığında ayet ve rivayet kullanımında görülen çeşitli problemleri örnekleriyle ele alan bu makale, anılan yöntem hatalarına düşülmeksizin daha metodik bir sirket yazıcılığını önermektedir.

Anahtar kelimeler: Siyer, Hadis, Ayet, Rivayet, Kronoloji.

Abstract

The Qur'an and the hadith constitute the foundational sources of the discipline of Sirah. In both classical and modern sirah works almost every topic of the sirah is naturally treated through Qur'anic verses and narrations. However, certain important problems seem to arise in this practice concerning the use of the Qur'an and hadith. These problems include: a) ignoring the Qur'anic evidence in places where the Qur'an should be consulted theoretically as the primary source; b) disregarding the chronological reading of the Qur'anic verses that were revealed in various times and places; c) forcing the Qur'an to say what was in fact only part of the traditional lore; d) preferring some traditional knowledge over the Qur'an's clear statements; and e) reducing the interpretation of some verses to a single meaning where alternative interpretations are equally possible. Most serious problems regarding the use of narrations in Sira writing, on the other hand, include: a) telling certain episodes, which were realized under normal circumstances, in a mysterious and embellished manner; b) turning a piece of knowledge coming to the Prophet from a human source into a revelation from God; c) miraculization and legendization of ordinary events; and d) assigning literal truth to metaphorical statements. This article discusses these problems through ample examples and proposes a methodic Sira writing without falling into the above-mentioned methodological errors.

Keywords: Sirah, Hadith, Verse, Report, Chronology.

Giriş

Bilindiği üzere Kur'an ayetleri ve hadisler, siyer ilminin en temel kaynaklarını oluşturmaktadır. Gerek klasik siyer eserlerine, gerekse modern siyer çalışmalarına bakıldığında hemen her konunun pek çok ayet ve rivayetle işlendiği görülür. Zira risalet boyunca Hz. Peygamber'in hayatına işaret eden birçok ayet indiği gibi bizzat kendisinin veya sahabenin anlattığı rivayetler de en önemli ve temel argümanları oluşturmaktadır.

Şüphesiz siyer kaynaklarının, ele aldığı konularla ilgili ayetlere ve rivayetlere dayanmış olmasından tabii bir şey olamaz. Ancak bunu yaparken, ayet ve rivayetlerin kullanılmasında bazı önemli sorunların da görüldüğü muhakkaktır. İşte siyer yazıcılığında yer alan çeşitli problemler öteden beri dikkatimi çektiğinden, farklı yönleriyle bu konuyu bir makalede tartışmayı amaçladık. Aslında bu hususta sorunun, daha çok yöntemle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Zira teoride kaynak olarak öncelikle Kur'an'a başvurulması gerektiği konusunda herkes hem fikir olduğu halde bazen bunun pratikte ihmal edildiği yahut yazım esnasında metodik yaklaşılmadığı göze çarpmaktadır. Bunun en bariz göstergesi, yirmi üç yıllık risalet süresince çeşitli zaman ve zeminlerde nazil olan ayetlerin kronolojik olarak okunması gerekirken, bazen bunun göz ardı edilmesidir. Söz gelimi, çeşitli ayetlerle belli bir olay arasında ilgi kurulmakta ve sanki ayetler doğrudan o konuyla ilgiliymiş gibi ilişkilendirilmektedir.

Değişik vesilelerle inen vahiylerin nüzul sırasına göre okunmasıyla, Kur'an ayetlerinin Hz. Peygamber'i ve sahabe neslini nasıl inşa ettiği, nasıl bir inanç toplumu oluşturduğu rahat bir şekilde ortaya konulabilecektir. Risalet boyunca inen ayetlerle Kur'an, bir taraftan cahil peygamber tasavvurunu reddederken, diğer taraftan da onun yerine "Kur'anî Peygamber Tasavvuru" diyebileceğimiz tevhide dayalı, dengeli, ölçülü, örnek ve ideal bir peygamber anlayışı sunmaktadır. İşte ancak böyle bir metodik okumadan sonra Kur'an'a dayalı bir peygamber tasavvuru kazanılabilecektir.

Bir başka problem ise risalet sonrasında itibaren oluşmaya başlayan bazı geleneksel bilgilerin bir şekilde Kur'an-ı Kerim'e söylettirilmesidir. Aslında burada yapılan şey, gelenekçe bilinen ve kabul gören çeşitli malumatın, Kur'an'ın açıkça söylemediği bir konudaki ayetlerin anlamı ve yorumuymuş gibi o ayetlerle ilişkilendirilerek Kur'an'a dayandırılmasıdır. Dahası, kitleler nezdinde şöhret bulması ve yayılması sebebiyle geleneksel rivayetler/bilgiler, yeri geldiğinde Kur'an ayetlerine tercih edilebilmektedir. O kadar ki, Kur'an bir konuyu açıkça ortaya koymuşken, bu hususta tevarüs edilen bilgiler, o konuyla doğrudan ilgili olan apaçık ayetleri gölgede bırakabilmektedir. Bunun sonucu olarak bazen söz konusu ayetler dipnota indirilirken, bazen de çeşitli mülahazalarla adeta görmezlikten gelinmekte hatta sansürlenebilmektedir.

Her ne kadar Kur'an-ı Kerim'in sübutunda Müslümanlar açısından bir sıkıntı yok ise de geçmişten günümüze, ayet-i kerimelerin delaletlerinde birçok tartışma, farklı yorumlar ve izahlar hep var olagelmıştır. Dolayısıyla yoruma açık olan ve farklı anlamlar verilen bazı ayetlerin, çeşitli rivayetlere dayanarak tek bir anlama indirgenmesi hatta yalnızca ilgili rivayetler doğrultusunda anlaşılması da bir takım yeni sorunlar doğurmaktadır. Burada tartışılması gereken husus ise, ayet-rivayet ilişkisinde asıl belirleyici olan hangisidir? Ayete verilen bir anlam mı rivayeti beraberinde getirmekte, yoksa rivayetin içeriği mi ayetin anlamını belirlemektedir? Gerek şerh-i sadr, gerekse

inşikak-ı kamer meselesindeki rivayetler ile ilgili ayetlere yüklenen anlamlardan dolayı ortaya çıkan farklı yorum ve yaklaşımlar, bunun tipik iki misalini oluşturmaktadır.

Siyer yazıcılığında çok zengin malzemeler sunan hadis kaynaklarından elbette fazlaca yararlanılmalıdır. Zira Hz. Peygamber'in hayatını sonraki nesillere anlatan ve aktaran asıl bilgiler Hz. Peygamber, sahabe ve tabiinden gelen rivayetlerdir. Ancak burada kaynağı ne olursa olsun her biri bir "rivayet" olan söz konusu veriler, hem sübut, hem de delaletleri açısından titizlikle değerlendirilmelidir.

Siyer yazıcılığında özellikle zaman, mekan, olay ve olayın kahramanlarının tespitinde rivayetler en zengin verileri oluşturmaktadır. Belli bir konuda varid olan bütün rivayetleri bir arada değerlendirdiğimizde mezkur unsurları tespit etme imkanı ortaya çıkacaktır. Bunu yaparken hadis kaynakları ile siyer kaynaklarının birlikte değerlendirilmesi daha isabetli sonuçlar verecektir. Bilhassa rivayetlerdeki yatay ve dikey gelişmeye, genişlemeye ve genişlemeye dikkat edilmelidir. Bu çerçevede yatay gelişme ile bir olayın siyer-meğazi, tefsir, hadis, fıkıh ve akaid kitaplarında nasıl anlatıldığının, dikey gelişme ile de asırlar ilerledikçe rivayetlerin nasıl genişlediğinin incelenmesini kast etmekteyiz.

14 asır evvel yaşamış olan Peygamberimizin hayatını anlatan senedli ya da senedsiz rivayetler aracılığı ile gelen bilgilerin her birinin tartışmaya açık olduğu herkesin malumudur. Buradan hareketle, "Şu, kesinlikle doğrudur" veya "Bu, kesinlikle yanlıştır" şeklinde nihai bir sonuca varmak hiç de kolay değildir. Dolayısıyla bu ilimlerde çeşitli konuları tartışırken tek bir rivayeti veya tek bir alimin kanaatini tercih etmek yerine farklı anlatımlara ve görüşlere de kulak vermek, sonra da çeşitli bilimsel kriterlere dayanarak belli tercihlerde bulunmak en uygun yol olacaktır.

Siyer yazıcılığında rivayetlerin kullanımında görülen en önemli sorunlar arasında normal şartlarda meydana gelmiş bir olayın, olduğundan daha farklı, gizemli ve abartılı bir şekilde anlatılması sayılabilir. Buna ilave olarak beşeri bir bilgiyi vahiyleştirme, sıradan bir olayı mucizeleştirme, efsaneleştirme yahut mecazi ifadeleri hakikatleştirme gibi bazı temayülleri burada sıralayabiliriz.

Aslında çok yaygın olduğu için herkesçe bilinen birçok malumatın diğer bir tabir ile tekrar edilegelen ezberin, akademik, problematik, metodik, sistematik ve analitik bir tarzda ele alınması sayesinde mevcut bilgilerin sahil olup olmadığının test edilmesi, sağlamlasının yapılması ve belki de söz konusu ezberin bozulması gerekmektedir. Zira bazen en iyi bildiğimizi zannettiğimiz konuların bile aslında sandığımız kadar net ve kesin olmadığı, dahası o konuda bildiklerimizin yegane bilgiler olmadığı, hayli farklı görüşlerin ve rivayetlerin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla çocukluğumuzdan itibaren hiç sorgulamadan öğrene geldiğimiz birçok bilginin bilimsel yöntemlerle sorgulanması gerekmektedir. Nitekim kitaplarımızda Hz. Peygamber'in doğduğu yıldan tutun da vefat ettiği güne kadar, çok farklı rivayetlerin ve anlatımların bulunması¹, hemen her konunun daha titiz bir şekilde yeniden etüt edilmesini gerekli kılmaktadır.

Bu hususu bir iki örnekle açıklamak yerinde olacaktır. Bilindiği üzere Peygamberimizin Mekke'de bir gece Mescid-i Haram'dan, Mescid-i Aksâ'ya yapmış olduğu "İsrâ" denilen gece

¹ Bk. Mehmet Apaydın, *Siyer Kronolojisi* (İstanbul: Kuramer Yay., 2108), 215-220, 698-699.

yolculuğuna müşrikler inanmamışlardı. Bu kez Peygamberimizin iyi bir açığını yakaladıklarını düşünen müşrikler Hz. Ebubekir'e gelerek, "Arkadaşın bir gecede Beytulmakdis'e gidip orada namaz kılıp sonra Mekke'ye geri döndüğünü söylüyor, ne dersin?" demişlerdi. Bizim öteden beri ezberlediğimiz anlatım, onun, "O ne diyorsa doğrudur" dediği ve bu sözü sebebi ile de kendisine "Sıddîk" unvanı verildiği şeklindedir. Fakat en temel sîret kaynaklarımızdan biri olan İbn Hişam'daki (ö. 218) anlatımda Hz. Ebûbekir'in ilk tepkisi, "Siz yalan söylüyorsunuz, ona iftira atıyorsunuz?!" (انکم تکذبون علیه) şeklindedir. Bu rivayete göre Ebubekir, Hz. Peygamber ile yüzleşip ondan "evet" cevabını aldıktan ve bir de Beytulmakdis anlatımını dinledikten sonra onu tasdik etmektedir.² İbn Hişam'ı okuyan ve en temel kaynak olarak kullanan sîret yazarları, her nedense bu ifadeyi pek vermezler. Oysa Hz. Peygamber ile birlikte yetişen, yaşayan ve onu en yakından tanıyan dostu Hz. Ebûbekir'in bile aslında kabullenemeyeceği olağanüstü bir durum olması hasebiyle onun bu haber karşısında vermiş olduğu tepki oldukça manidardır. Zira bu diyalog, Hz. Ebubekir'deki peygamber tasavvurunu gösterdiği kadar, yıllardır beraberce yaşadıkları tecrübenin de bir sonucunu göstermektedir. İşte Hz. Ebubekir önce karşı çıkma, sonra yüzleşip sorma, sonra Beytulmakdis'i anlatmasını isteyerek tahkik etme şeklindeki üç aşamadan sonra onu tasdik etmiş ve o zaman "Sıddîk" sıfatını almıştır.

Ezberle ilgili bir başka örnek de "Sizin için Allah Rasûlü'nde güzel bir örnek vardır"³ mealindeki "üsve-i hasene" ayet-i kerimesi ile "Rasûl size neyi verirse alın, nehy ettiğinden de sakının!"⁴ ayetinin, sünnetin temellendirilmesinde kullanılmasıdır. İlk ayetin, Hendek Savaşı esnasında "Ahzab" dediğimiz müttefik güçlere karşı savaş verilirken, hendek kazılırken indiğini ve ayet-i kerimenin ifadesiyle, "Gözlerin döndüğü, yüreklerin ağızlara geldiği, müminlerin sınıanıp zihinlerinde, kalplerinde zelzelelerin yaşandığı"⁵ tarifi imkânsız bir savaş esnasında Rasûl-i Ekrem'in (as.) metanetini, cesaretini, gayretini, Allah'a karşı olan itimadını, o müttefik güçler karşısında sarsılmayışını "üsve-i hasene" olarak gösterdiğini nedense göz ardı ederiz. Aynı şekilde ikinci ayet de Hz. Peygamber'in elde ettiği ganimetleri paylaşması ile ilgilidir. Dolayısıyla burada söz konusu olan, Hz. Peygamber'in verdiği veya vermediği ganimetlerdir. Genel olarak bu iki ayetin, indiği fiziki, tarihi ve sosyolojik bağlamı pek değerlendirmeyiz. Oysa bu ayetlerin yer aldığı Ahzab ve Haşr sureleri okunduğunda, onların kendi bağlamı içerisinde özel birer anlamı olduğu rahatlıkla anlaşılacaktır. Fakat bu özel anlamlarından sonra, şöyle bir akıl yürütme yapabiliriz: Şayet Yüce Allah, savaş ve ganimet taksimi gibi iki farklı bağlamda Hz. Peygamber'i nümûne-i imtisal olarak sunmuş; onun verip vermediği ganimete razı olunmasını talep etmişse, bu talep, din, ibadet, ahlak vb. konularda evleviyetle söz konusudur.

Bu girizgâhtan sonra siyer yazıcılığında karşılaşılan çeşitli problemleri iki ana başlık altında ele alabiliriz:

² Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişam b. Eyyûb el-Himyerî, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk., şrh. Mustafâ es-Sekâ - İbrâhîm el-Ebyârî - Abdulhafız Şelebî (Kahire: y.y., 1955), 1/399.

³ Bk. el-Ahzab 33/21.

⁴ Bk. el-Haşr 59/7.

⁵ Bk. el-Ahzab 33/10-11.

1. Ayetlerin Kullanımındaki Problemler

1.1. Kur'an-ı Kerim'in Kronolojik Olarak Okunmaması

Siyerin temel kaynağı olmasına rağmen bu hususta en büyük hata, ilgili ayetlerin kullanımında kronolojinin zaman zaman göz ardı edilmesidir. Bilindiği üzere Alak suresi ile başlayan Kur'an vahyi, 23 sene devam eden bir süreçte "Muhammed b. Abdullah" adlı o güzide şahsı, ayet-ayet, sure-sure "Muhammed Rasulullah" konumuna yükseltmiştir. Bu nedendir ki ilk inen ayetler ve surelerden, son inen ayetlere, surelere kadar nüzul sırasına göre bir okuma eylemi içerisinde olunması gerekmektedir. Çünkü Mekke surelerinde Peygamberimizi anlatan ayetler farklı, Medine surelerinde farklıdır. Böyle bir okuma yapıldığında açık bir şekilde görülecektir ki Kur'an, Cahiliye müşriklerinin kafasındaki cahilî peygamber tasavvurunu reddederken, onun yerine Kur'anî bir peygamber tasavvuru ortaya koymaktadır. Bu türden kronolojik bir okumayı merhum İzzet Derveze'nin (ö. 1984) ilgili eserlerinde⁶ başarı ile yaptığını söyleyebiliriz. Kur'an-ı Kerim'in bu şekilde okunması halinde, Peygamberimizin diğer kitaplardan çok farklı bir şekilde tanıtıldığı görülecektir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim çeşitli zaman ve mekanlarda inen ayetlerle hiçbir kitabın yapmadığı bir şeyi daha yapmaktadır: Peygamberimizin halet-i ruhiyesini, iç yapısını, kalbinden, zihninden geçenleri deşifre etmektedir.⁷ Şayet Kur'an bu bilgileri vermeseydi, biz Peygamberimizin ne zaman, niçin sıkıntıya düştüğünü, içinden neler geçirdiğini bilemeyecektik.

Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda Mekke'de bazı müşriklerin ısrarla Peygamberimizden çeşitli mucizeler ortaya koymasını istediklerini okumaktayız. Sözelimi İsrâ ve Furkan surelerindeki bazı ayetlerde Mekke'de yerden pınarlar fışkırtmadıkça, içinden ırmakların geçtiği üzüm bağları ve hurmalıkların bulunduğu bir bahçesi, altından yapılma bir evi olmadıkça vs. ona inanmayacaklarını söylemekte ve onların bu taleplerine Yüce Allah şöyle cevap vermektedir: "*Ben Rabbimi tenzih ederim, ben sadece bir beşer Rasûl değil miyim?!*"⁸

Burada, Mekke müşrikleri Hz. Peygamber'den çeşitli mucizeler göstermesini isterken; Hz. Hatice, Hz. Ebubekir, Hz. Ali ve Zeyd b. Hârise gibi yakın çevrenin derhal Hz. Peygamber'e iman edip Müslüman olmaları, hiç şüphesiz kırk yıldan beri onu yakından tanımaları ve ona tereddütsüz güven duymaları sebebiyledir. Peygamberimizin kırk senesi incelendiğinde, onun oldukça sade, mütevazı, tabii bir yaşam tarzının olduğu, kendisinden hiçbir kötülük sadır olmadığı görülmektedir. Risalet öncesi hayatı itibarıyla ahlak ve kişilik bakımından "Mekke'nin göz bebeği" olsa da o ne bir kahraman ne bir şair ne bir zengin ne belli bir iddiası olan birisidir. Oysa kendisini yakından tanımlarına rağmen ona inanmayan müşriklerin anlayışlarına göre peygamber, yoksul, yetim ve gariban biri değil, çok ayrıcalıklı, herkesten üstün hatta "beşer üstü" bir varlık olmalıydı. Nitekim bu beklentilerden dolayıdır ki zihinlerindeki peygamber tasavvuru ile muhatap oldukları Hz. Peygamber'in özellikleri arasındaki uçurum, "*Aramızdan zikir, (Kur'an) ine ine buna mı indi?*"⁹ diyerek onları bekleyip durdukları risaleti inkara sevk etmiş ve "*Bu Kur'an*

⁶ Bk. İzzet Derveze, *Asru'n-nebî ve bîetuhû kable'l-bi'se* (Dimaşk: y.y., 1946); İzzet Derveze, *Kur'an'a göre Hz. Muhammed'in hayatı*, çev. Mehmet Yolcu (İstanbul: Yöneliş Yay., 1995).

⁷ Bk. el-İsrâ 17/74-75; Hûd 11/12.

⁸ Bk. el-İsrâ 17/90-93; el-Furkan 25/7-8.

⁹ Bk. Sâd 38/8.

şu iki şehirden (ileri gelen) bir adama inseydi ya?!"¹⁰ demişlerdi. Özellikle Yahudilerin baskıları sonrasında bu ümmî olan yani peygambersiz ve kitapsız olan Mekkeli müşrikler: "Eğer bize de bir peygamber gönderilse biz ona iman edeceğiz ve bu iki milletten daha öne geçeceğiz."¹¹ diyorlardı. Yani peygamber beklentileri de olmasına rağmen bu gelen peygamberin öksüz, yetim, sade, tabii birisi olması o müşrik havsalayı zorluyor; kafalarındaki tasavvur ile Mekke'de gördükleri, bildikleri, tanıdıkları Muhammed b. Abdullah arasında apaçık bir mesafe, onların inanmasına engel teşkil ediyordu. Bu sebeptendir ki onlar "Peygamber olduğunu iddia eden, vahy geldiğini söyleyen Hz. Peygamberi, kendilerinden farksız yer-içer, gezer birisi olarak görüp de özel bir nitelik, açık bir alâmet ve olağanüstü bir kuvvetle göremeyince şaşırıldılar..."¹²

Konu ile ilgili ayetlere bakıldığında Hz. Peygamber'in de hadd-i zatında peygamberlik gibi bir beklentisinin, hele hele böyle bir iddiasının olmadığı açıkça vurgulanmaktadır:

"Sen Allah tarafından sana bir kitap verileceğini ümit etmiyordun."¹³

"Ben içinizde bir ömür kaldım, (size herhangi bir şey söyledim mi) düşünmüyor musunuz?"¹⁴

"Sen iman nedir, kitap nedir bilmezdin."¹⁵

"De ki, eğer yeryüzünde yaşayanlar melek olsaydı Allah bir melek-rasûl gönderirdi"¹⁶

Dolayısıyla bu ve benzeri birçok ayette ifade edildiği gibi Peygamberimiz bir "melek-rasûl" olmadığı gibi, "melik-rasûl" de değildi, o sadece bir "beşer-rasûl" idi.

Böyle bir anlayışa sahip olabilmek için nüzul sırasına göre okunduğunda Kur'an-ı Kerim elbette bizlere Peygamberimizin bütün hayatını kronolojik olarak veren açık bir biyografi takdim etmeyecektir. Fakat öyle esaslar, öyle noktalar ortaya koyacaktır ki bu hususlar bilindiğinde, Peygamberimizin beşeri yönü de; risalet yönü de çok daha iyi öğrenilmiş olacaktır.

1.2. Geleneksel Bilgilerin Kur'an-ı Kerim'e Söylettirilmesi

Erken kaynaklardan itibaren Peygamberimizin değişik yönlerini anlatan farklı anlatımların bulunduğu herkesin malumudur. Sözelimi, Peygamberimizin göğsünün yarılması yani "şakk-ı sadr" hadisesi siyer kitaplarında oldukça farklı anlatılmaktadır. Geleneksel ezberimizde sadece sütannesindeyken göğsünün yarılması meşhur ise de bu konuda gelen muhtelif rivayetlere baktığımız zaman Peygamberimizin böyle bir olayı ayrıca 10 yaşında, 20 yaşında, İsrâ öncesinde de yaşadığı ve neticede 4-5 defa bu operasyonu geçirdiği görülebilmektedir. Öte taraftan bazı alimler, bu konuyu İnşirah suresi ile ilişkilendirmekte ve buradaki "şerh-i sadr", "şakk-ı sadr" ile izah etmektedirler. Oysa Kur'an-ı Kerim ayetlerine baktığımızda "şerh-i sadr" karşısında "dyyk-ı

¹⁰ Bk. el-Zuhruf 43/31.

¹¹ Bk. Fâtır 42/35.

¹² Bk. Derveze, *Asru'n-nebî*, 411-414.

¹³ Bk. el-Kasas 28/86.

¹⁴ Bk. Yûnus 10/16.

¹⁵ Bk. el-Şûrâ 42/52.

¹⁶ Bk. el-İsrâ 17/95.

sadr" var; biri göğsün ferahlaması, diğeri göğsün daralmasıdır. Dolayısıyla "şerh-i sadr", "şakk-ı sadr" rivayetleri ile hiçbir ilişkisi olmadığı halde onunla ilişkilendirilmiştir.¹⁷

1.3. Geleneksel Rivayetlerin Kur'an Ayetlerine Tercih Edilmesi

Hz. Peygamber'in hayatına dair bazı rivayetler o denli öne çıkmış, hafızlara o kadar yerleşmiştir ki, o konuyla doğrudan ilgili olan ayetler bile geri planda kalabilmektedir. Apaçık ayetlere rağmen artık hep o konudaki rivayetlerin ördüğü bir siyer yazımı ortaya çıkmıştır. Burada da herkesin çok iyi bildiği bir konu olan Peygamberimizin hicret öncesi Hz. Ebubekir ile sığındığı Sevr Mağarası sahnesini örnek vermek istiyoruz. Hz. Peygamber, müşrikleri yanıltmak için Medine tarafına değil de Yemen tarafına gitme, evden Mekke halkına gözükmeden çıkma, izlerini koyun sürüsü ile kapatma, mezkur mağaraya girip üç gün gizlenme, o günlerde Mekke'den istihbarat alma vb. birçok tedbire başvurmuştur. Ancak uygulanan bütün bu taktiklere rağmen Müşrikler sonunda onların bulunduğu mağaraya kadar ulaşmışlardır. Tam yaklaşıp mağaraya bakacaklar iken, birden orada bir örümcek ağı ve güvercin yuvası ile karşılaşmışlar ve içeri bakma gereği bile duymadan geri dönüp gitmişlerdir. Hatta ilerleyen asırlarda, bu sefer sahneye Hz. Ebûbekir'in ayağını sokan bir yılan da girmiştir

Halbuki Kur'an-ı Kerim Tevbe suresi 40. ayette bu hadiseyi çok açık bir şekilde anlatmaktadır. Ne yazık ki bu rivayetlerdeki malumat, mezkur ayeti gölgelendirmekte, içeriği üzerinde düşünmemizi engellemektedir. Nitekim bu ayetin içeriğine göz atacak olursak, mağaradayken Peygamberimizin, Hz. Ebubekir'e "Üzülme Allah bizimle beraberdir" demesinden, çocukluktan beri arkadaşı olan Hz. Ebûbekir'in çok endişeli olduğu anlaşılmaktadır. Hatta bazı rivayetlere göre kayaların üzerinde gezinen adamları görünce Hz. Ebubekir "Ya Rasulallah, adamlardan biri ayağını kaldırırsa bizi görecektir?" diyerek korku ve endişesini dile getirmiştir.¹⁸ Zira Hz. Ebubekir'e göre, en yakından tanıdığı ve bir beşer olan peygambere, müşriklerin zarar vermeleri, işkence etmeleri hatta öldürmeleri ihtimal dahilindedir.

Aslında Peygamberimizin de endişeli olduğu anlaşılmaktadır, çünkü Allah, o anda ona da "sekînet" indirmiştir. Kur'anî bir kavram olan "sekînet", çok yalın söyleyecek olursak; serinkanlılık, mevcut korku ve endişeyi yok edecek bir rahatlama, bir sükûnet hâlidir. Allah, bu iki kulunu teskin etmekle kalmamış, ayrıca peygamberini "görünmez ordular" ile de desteklemiştir. Kur'an'da birkaç yerde geçen¹⁹ ve yardıma ihtiyaç duyan kullarını destekleyen "görünmez ordular"ın mahiyeti hakkında bir sarahat yoktur. Eğer ne olduğu çok önemli olsaydı Allah bunu tesmiye eder, sözgelimi melekler, rüzgâr, kum fırtınası, örümcek vb. derdi. Tıpkı Hz. Adem ile Havva'ya cennette ismi verilmeden yasaklanan ağaç²⁰ gibi burada da "görünmez ordular" diye müphem bir ifade kullanılmıştır. Bu, artık her türlü esbaba tevessül eden, her türlü stratejiyi uygulayan Peygamberimize Allah tarafından gönderilen, mahiyetini bilemediğimiz bir tür ilahî

¹⁷ Geniş bilgi için bk. Bünyamin Erul, "Hz. Peygamber'in Risalet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmî Dergi*, *Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) -Özel Sayı-*, 33-66.

¹⁸ Bk. Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh* (İstanbul: y.y., 1981), "Tefsir", Tevbe 40; Ebû'l-Huseyn Muslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. M. Fuâd Abdalbâkî (İstanbul: y.y., 1981), "Fedâilu's-Sahâbe", 1.

¹⁹ Bk. el-Ahzâb 33/9; et-Tevbe 9/26.

²⁰ Bk. el-Bakara 2/35; A'raf 7/19-22.

yardımdır. Çeşitli rivayetlerin örümcek ve güvercin şeklinde tasvir etmesiyle görünür hale gelmesinden sonra, artık ayetlerde sözü edilen ve son derece önem arz eden bu “görünmez ordular” şeklindeki ilahi yardım üzerinde pek durulmayacaktır. Oysa bu ayeti gayet iyi anlayan merhum Arif Nihat Asya (ö. 1975), onu edebi bir dil ile şöyle ifade etmiştir:

“Örümcek ne gökteydi ne yerdeydi,
Hakkı görmeyen gözlerdeydi.”

Burada, örümcek ve güvercin rivayetinin, İbn Sa’d,²¹ Abdurrazzâk²² ve ondan nakleden Ahmed b. Hanbel²³ gibi bazı tarih ve hadis kitaplarında yer aldığını, yılanla ilgili rivayetlerin ise asırlar sonra ortaya çıktığını hatırlatmalıyım.

1.4. Kur’an Ayetlerinin Çeşitli Rivayetler İstikametinde Yorumlanması

Herhangi bir konu ile ilgili ayetlerin, siyak-sibakını göz ardı ederek ilgili rivayetler istikametinde yorumlanması da bu alanda önemli problemlerdendir. Mana ile rivayetinin sonucu ortaya çıkan farklı içerikteki anlatımlar bir tarafa, bazen rivayetlerin, ayetleri farklı yönlendirebildiği, ayetin açık olan anlamını farklı bir tarafa kaydırabildiği görülebilmektedir. Buradaki örneğimiz ise, münafıkların lideri olan Abdullah b. Ubey b. Selûl’ün cenaze namazı ile ilgili ayetler ve konu ile ilgili bazı rivayetlerdir. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur:

“Onlar için ister bağışlanma dile, ister dileme! Onlara yetmiş defa bağışlanma dilesen dahi Allah onları bağışlamayacaktır. Bu, Allah’ı ve Peygamber’ini inkar etmelerinden ötürüdür. Allah fasık topluluğu doğru yola erdirmez.”

“Onlardan ölen kimsenin namazını sakın kılma, mezarı başında da durma! Çünkü onlar Allah’ı ve peygamberini inkar ettiler, fasık olarak öldüler.”²⁴

Ayetler çok açık olmasına rağmen çeşitli rivayetlerde Peygamberimizin cenaze namazını kılmaya teşebbüs ettiği, Hz. Ömer’in buna itiraz etmesi üzerine, “Ben muhayyer kıldım ve tercihte bulundum” dediği anlatılmaktadır.²⁵ Rivayetlerin bazısına göre Hz. Peygamber cenaze namazını kılmış, bazılarına göre ise inen ayetlerden dolayı kılmamıştır.²⁶

Bu rivayetler, Buhârî ve Muslim gibi sahih kaynaklarımızda da mevcut olmasına rağmen, ilgili ayet-rivayet uyumsuzluğu geçmişte bazı alimlerin de dikkati çekmiş, özellikle Hz. Peygamber’in Tevbe Sûresi, 80. ayetten bu şekilde muhayyerlik anlamı çıkarmış olamayacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla bu ayete dayanarak İbn Ubey’in cenaze namazını kılmış olamayacağı noktalarından hareketle söz konusu rivayetler bazı alimler tarafından eleştirilmiştir. Ebû Ca’fer Ahmed b. Saîd ed-Davûdî (ö. 402/1012), Bakillânî (ö. 403/1013), İmamü’l-Haremeyn el-Cuveynî (ö. 478/1085),

²¹ Muhammed b. Sa’d, *Kitâbu’t-Tabakâti’l-kebîr* (Beyrut: y.y., 1985), 1/229.

²² Abdurrazzâk b. Hemmâm es-San’ânî, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A’zamî (Beyrut: el-Meclisu’l-İlmî, ty.), 5/389 (no. 9743).

²³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (İstanbul: y.y., 1982), 1/348.

²⁴ et-Tevbe 9/80, 84. Ayrıca bk. el-Münâfikûn 63/6-8.

²⁵ Buhârî, “Cenâiz”, 84; “Tefsir” 9, 12; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen* (İstanbul: y.y., 1981), “Cenâiz”, 69; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen* (İstanbul: y.y., 1981), “Tefsir”, 9/13; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/16; 2/18.

²⁶ Bk. Buhârî, “Libâs”, 8.

Gazzâlî (ö. 505/1111), ve Kuşeyrî (465/1072) gibi alimler bu rivayetleri sahih görmezken,²⁷ Tahâvî (ö. 321/933) de İbn Abbas rivayetinin lafızları itibarıyla daha uygun olduğunu ancak Hz. Peygamber'in cenaze namazını kılmadığı kanaatini dile getirmiştir.²⁸ Rivayetlerin isnadları cihetiyle sahih olmasından hareket eden alimler ise değişik izahlar getirerek söz konusu rivayetleri savunmaya çalışmışlardır.²⁹

1.5. Kur'an Ayetlerinin Göz Ardı Edilmesi

Sîretle ilgili bir konuyu yazarken o konuyla ilgili mevcut ayetlerin görmezlikten gelinmesi yahut onlara hiç değinilmemesi de önemli problemlerdendir. Bedir Savaşı öncesinden bahseden Enfal suresi 5-8. ayetler, bunun en tipik örneğini teşkil etmektedir. Bu ayetlere göre müminlerden bir kısmı Hz. Peygamber ile birlikte savaşa çıkmak istememiş, göz göre göre sanki ölüme sürükleniyorlarmış gibi onunla tartışmışlardı. Oysa Allah, bu iki taifeden (ordu veya kervandan) birisinin onların olacağını vaad etmiş, ama onlar problemsiz olanını yani kervanı istemişlerdi.

Bedir Savaşı öncesi kervana karşı hareket eden 300 kişi, iyi donanımlı 1000 kişilik bir orduyla savaşmak durumunda kalınca Allah'ın vaadine rağmen isteksizliklerini ortaya koymuşlar ve tartışmışlardı. Zira onlar hem halet-i ruhiyeleri hem de silah, teçhizat vb. imkanları bakımından böyle bir savaşa hazır değillerdi ve gerçekçi davranıyorlardı.

Bedir Savaşı'nı anlatırken, Mikdat b. el-Esved'in "Ya Rasulallah! Biz Hz. Musa'nın kavminin dediği gibi, 'Git Rabbinle savaş biz burada oturacağız!', demeyiz; senin sağından, solundan, önünden ve arkandan savaşırız!" dediği nakledilmekte³⁰, aynı surede 3-5 ayet sonra, ilahî yardımı ifade eden ayetler aktarılmakta ama söz konusu tartışma ve isteksizlik ile ilgili ayetler muhtemelen sahabeyi kollamak adına anlatılmamaktadır. Oysa Yüce Allah ders ve ibret alınması için özellikle bu hususları dile getirmiş ve açıkça anlatmıştır. Dolayısıyla bu sahnelerin de mutlaka siyer kaynaklarına yansıtılması gerekmektedir.

1.6. Ayet-Rivayet Arası Zaman Uyumsuzluğu

Mekke'de inmiş olan bir sure veya ayet ile Medine'de olmuş bir olay arasında bir ilişki kurulması da problem oluşturmaktadır. Rivayetlere göre Uhud Savaşı'nda Hz. Hamza şehit düşürülerek ciğeri çıkarılıp hunharca çiğnenince Peygamberimizin "Ben de onlardan tam 70 kişiye müslü (uzuvları keserek işkence) yapacağım!" demişti. Bunun üzerine Nahl suresinin son 3 ayeti inmiştir.³¹ Aslında Nahl suresi Mekke'de inen bir sure olmasına rağmen, tefsirlerde bu rivayetten dolayı suredeki son 3 ayetin Medeni olduğu belirtilmektedir. Oysa sureye baktığımız zaman,

²⁷ Bk. Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerh-i sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhibbuddîn el-Hatîb (Kahire: el-Mektebetu's-selefiyye, 1407), 8/189; Ebû Abdullah Muhammed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), 8/219; Ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, ts.) 2/164; Ahmed Mustafa Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî* (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâs el-Arabî, ts.), 10/176.

²⁸ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu muşkili'l-âsâr*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beirut: Muessesetu'r-Risâle, 1987), 1/70-81.

²⁹ Geniş bilgi için bk. Bünyamin Erul, "Hadis Yorumunun Sınırları", *İlahiyat Akademi Dergisi* 7-8 (2018), 1-24.

³⁰ Bk. Buhârî, "Meğâzî", 4; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbüri, *el-Mustedrek alâ's-sahîhayn* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 3/392.

³¹ Hâkim, *Müstedrek*, 3/197.

davetten, sabırdan, iyi mücadeleden bahsetmekte ve surenin sonuna kadar Mekki olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla burada Medine’de yaşanmış bir olay ile Mekke’de nazil olan ayetler arasında hatalı bir ilişki kurulmaktadır.

2. Rivayetlerin Kullanımındaki Problemler

Siyer yazıcılığında rivayetlerin kullanımında da ciddi problemler görülmektedir. Burada temel sorun, geleneksel rivayet algısıyla doğrudan ilgilidir. İster isnadlı ister isnadsız olsun kaynaklardaki her bir rivayet neticede Hz. Peygamber’e veya onu nakleden sahabiye yapılmış bir izafe veya nispet demektir. Şifahî rivayetten, tedvin ve tasnif dönemine kadar rivayetin geçirmiş olduğu evrelerin iyi bilinmesi, sadece isnadın değil, muhtevanın ne denli zabt edilebildiği, ne tür tasarruflara maruz kaldığı, metinle ilgili ne gibi sorunların yaşandığı vb. hususların çok iyi tetkik edilmesi gerekmektedir. Şayet yapılan incelemeler neticesinde sened ve metin bakımından zann-ı galib oluşursa bu rivayet delil olarak kabul edilecek, ibadet, ahkam ve ahlak vb. konularda hüccet olarak alınacaktır.

Hz. Peygamber’in hayatı hakkında oldukça zengin bir rivayet malzemesine sahip olduğumuz kuşkusuzdur. Başta hadis ve siyer-mağazi kitapları olmak üzere aynı konuda birçok farklı anlatım görülebilmektedir. Bilhassa birbiriyle çelişkili olan rivayetlerden hangisinin ne tür kriterlerle tercih edileceği önem arz etmektedir. Geleneksel siyer yazıcılığında yapılan bazı tercihlerin kabul görmesi neticesinde bazı alternatif rivayetler göz ardı edilebilmiştir. İşte bu tür farklı veya çelişik anlatımların nasıl değerlendirileceği, hangi ölçüler çerçevesinde tercihler yapılacağı üzerinde durulması gerekmektedir. Bu çerçevede dikkatimizi çeken birkaç sorunu burada ele almak istiyoruz:

2.1. Beşerî Bir İhbarın İlahî İhbar Olarak Verilmesi

Hz. Peygamber’in hayatına dair bir konuda farklı haberler gelmekte ve haberin kaynakları da farklılaşmaktadır. Rivayetlerin kiminde söz konusu haber, tamamen beşerî bir ihbar iken, farklı rivayetlerde bu, ilahî ihbar şeklinde takdim edilebilmektedir.

Söz gelimi, müşriklerin Peygamberimize düzenleyecekleri suikast kararı ile ilgili olarak elimizde ilahî ve beşerî olmak üzere üç farklı rivayet vardır:

- Allah, peygamberini haberdâr etti.³²
- Cibril geldi haber verdi.³³
- Peygamberimizin amca kızlarından Rukayka bint (Ebî) Sayfî haber verdi.³⁴

Şüphesiz bu anlatımlardan üçünün de ihtimal dahilinde olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ama bu tür farklı anlatımlarda gelenek, Cibril ile geleni tercih etmekte ve beşeri ihbarı geride bırakmaktadır. Muhtemelen Hz. Peygamber ile Cibril arasındaki sıkı ilişki öne çıkarılmakta ve

³² Bk. Abdurrazzak, *el-Musannef*, 5/384.

³³ İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-nebeviyye*, 1/482.

³⁴ Bk. İbn Sa’d, *Tabakât*, 8/52, 223.

normal beşeri iletişimler, tabii bilgi akışları ihmal edilebilmektedir. Buna dair pek çok örneği M. S. Hatiboğlu hocamız konuyla ilgili değerli kitabında detaylarıyla vermektedir.³⁵

2.2. Sıradan Bazı Olayların Mucizeleştirilmesi

Farklı anlatımlar içerisinde sıradan bir olayı mucize şeklinde anlatan rivayetler de bulunmaktadır. Sözelimi yaygın anlatıma göre suikastçiler gece Hz. Peygamber'in evini sarınca o Yasin suresi 9. ayeti okuyarak eline aldığı toprağı adamlara doğru savurmuş, bunun üzerine adamlar uyuyakalmışlar ve Hz. Peygamber de rahat bir şekilde evden çıkıp gitmiştir.³⁶

Abdurrazzâk³⁷ ve Buhârî'deki³⁸ rivayetlerin anlatımında ise böylesi herhangi bir mucize yaşanmamıştır. Bu rivayetlere göre bir öğle vakti, herkes kaylule istirahatına çekildiği zaman Peygamberimiz tanınmamak için yüzünü de kapatarak Hz. Ebûbekir'in evine gelmiştir. Onun bu vakitsiz ziyaretine ev halkı çok şaşırılmıştır. Orada gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra Yemen tarafındaki Sevr Dağı'na intikal etmişlerdir.

Yukarıdaki rivayetlerde olduğu üzere, suikast haberini bir şekilde aldıktan sonra Peygamberimize düşen, gerekli tedbirleri almak idi. Çünkü mucize göstermek, hiçbir peygamberin elinde ve inisiyatifinde değildi ve ancak Allah peygamberine izin verdiği zaman gerçekleşebilirdi. Görüldüğü üzere bu konudaki iki farklı anlatımdan sadece birisi öne çıkmış ve evden öğlen çıktığını anlatan rivayetler hem içeriği hem de kaynağı itibariyle daha uygun olduğu halde mucize içerikli rivayetler tercih edilmiş, diğerinden ise pek bahsedilmemiştir.

2.3. Normal Bir Olayın Harikuladeleştirilmesi

Hz. Peygamber'in hayatında normal yaşanmış sıradan bir olayın bazı rivayetlerde, harikulade bir şekilde gerçekleştiği anlatılabilmektedir. Peygamberimizin sünnetli doğması meselesi, bu konuda güzel bir örnektir. Bir rivayet, onun sünnetli ve göbeği kesik olarak doğduğunu haber verirken³⁹ başka bir rivayet ise sütannesi Halime'nin yanındayken kalbini yarmaya gelen melekler tarafından sünnet edildiğini bildirmektedir.⁴⁰ İbn Kayyim'in (ö. 751) benimsediği üçüncü bir rivayete göre ise Arap adetlerine uygun bir şekilde dedesi Abdulmuttalib onu doğumunun yedinci günü bir ziyafet vererek sünnet ettirmiş ve ona "Muhammed" ismini vermiştir.⁴¹

Tabii bir olay gerçekleşmesine rağmen, bunun ısrarla efsaneye dönüştürüldüğüne dair şu ilginç örneği de vermekte yarar görüyoruz:

³⁵ Mehmed Said Hatiboğlu, *Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy* (Ankara: OTTO Yay., 2009).

³⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 1/483.

³⁷ Bk. Abdurrazzak, *el-Musannef*, 5/384.

³⁸ Bk. Buhârî, "Meğâzî", 29.

³⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/103; Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdullâh el-İsbahân, *Delâilü'n-nübüvve* (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1986), 1/191-192 (no: 91-92); Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *Delâilu'n-nubuuvve ve ma'rifetu ahvâli sâhibi's-şerîa*, thk. Abdulmutî' Kal'acî (Kahire: Dâru'r-Rayyân, 1988), 1/114; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî, *Zâdu'l-ma'âd fi hedy-i hayri'l-'ibâd*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût-Abdulkâdir el-Arnâvût (Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1987) 2/295.

⁴⁰ İbn Kayyim, *Zâdu'l-ma'âd*, 1/81. Ebû Nu'aym, *Delâil*, 1/191-192 (no: 91-92)'de sünneti yapan Cibril' dir.

⁴¹ İbn Kayyim, *Zâdu'l-ma'âd*, 1/82; Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *Usdu'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe* (Kahire: y.y., 1970), 1/21.

Allah Rasulü bir gazve dönüşü ağaçlık bir bölgede istirahata çekilmiş, kılıcını da bir ağaca asmış ve uykuya dalmıştı. O esnada bir adam gelmiş, O'nun kılıcını alıp çekmiş ve "Seni benden kim kurtaracak?" demişti. Hz. Peygamber (hiç tereddüt etmeden): "Allah" cevabını verince kılıç adamın elinden düşüvermişti.⁴² Adı Gavres ya da Du'sûr olarak geçen bu şahsın kılıcı nasıl bıraktığı kaynaklarda farklı anlatılmaktadır. Tarih kaynaklarında adamın ellerinin bir an titremesiyle yahut Cebrâil'in gelip adamın göğsüne vurmasıyla kılıcı düşürdüğü anlatılırken;⁴³ hadis kaynaklarından Buhârî, Muslim ve Ahmed b. Hanbel'deki bazı rivayetlerde ise oradaki sahabilerin adamı açıkça tehdit ettikleri ve adamın bundan dolayı kılıcını bıraktığı anlatılmaktadır.⁴⁴

Görüldüğü üzere, daha güçlü kaynaklardaki rivayetlerde olay gayet tabii seyri dahilinde cereyan etmiş, adamın kılıcını sahabenin tehdit etmesi sonucu attığı açıkça anlatılmıştır. Tarih kaynaklarındaki rivayetler ise, olayda yaşanan bu gerçeklik yerine harikulade bir tablo çizmişlerdir.

2.4. Mecazi İfadelerin Hakikatleştirilmesi

Her dilde olduğu gibi Arapçada ve Arap kültüründe de birçok edebi ifadeler yer almaktadır. Mecaz, istiâre, kinaye, teşbih vb. birçok edebi unsurun rivayetlere de yansımış olması pek tabiidir. Ancak bu ifadelerin zaman zaman tamamen lafzi, hakiki anlamda kullanıldığı düşünülerek farklı anlayışlar ortaya çıkabilmiştir.

Bunun en çarpıcı örneği, Hendek Savaşı esnasında hendek kazarken bazı sahabilerin açlıktan karınlarına birer taş bağladığı, durumu Peygamberimize arz ettiklerinde ise onun karnına bağladığı iki taşı gösterdiğine dair Tirmizî'nin Ebû Talha'dan naklettiği rivayettir.⁴⁵ Konu ile ilgili Buhârî'deki bir rivayette ise olay şöyle anlatılmaktadır: "Sonra Peygamber karnına (açlıktan) bir taş parçası sarılmış olarak kalktı. Çünkü biz (hendek kazarken) üç gün yiyecek içecek bir şey tatmadan orada kalmıştık."⁴⁶ Bu konuyu biraz araştırdığımızda gördük ki, Huzeyl kabilesinin lügatinde "karna taş bağlamak", aslında çok fazla acıkmaktan bir kinaye, aşırı açlık ifadesi imiş.⁴⁷ Kültürümüzdeki "bağrıma taş bastım" şeklindeki deyimsel ifadeye benzer bir kullanım olmasına rağmen, şarihlerimizden bunu hakikat anlamış ve mide sarkmasını önlemek için bağlandığı şeklinde izahını yapmışlardır.⁴⁸ Oysa İbn Hibbân (ö. 354) Hz. Peygamber'in Allah tarafından doyurulup sulandığını, dolayısıyla karnına taş bağladığını bildiren rivayetlerin hepsinin bâtil olduğunu, taşın da açlıktan bir şey savmayacağını belirtmiştir.⁴⁹

⁴² Buhârî, "Meğâzî" 32.

⁴³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, thk. Marsden Jones (Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1966), 1/195-196; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/34.

⁴⁴ Buhârî, "Meğâzî", 32; Müslim, "Cumua" 311; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/364; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/61.

⁴⁵ Bk. Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *eş-Şemâilu'l-Muhammediyye* (Beyrut: İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 1/209.

⁴⁶ Buhârî, "Meğâzî", 30.

⁴⁷ Ebû Abdirrahmân Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitabu'l-Ayn* (Beyrut: Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, ts.), 1/309.

⁴⁸ Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 7/ 458.

⁴⁹ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *et-Tekâsîm ve'l-envâ'*, thk. M. Ali Sönmez-Halis Aydemir (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 3/66.

2.5. Lügavî İfadelerin İstilahîleştirilmesi

Din dilindeki ıstilahî kullanımlardaki yaygınlık sebebiyle bazen sıradan lügavî kullanımlar bile ıstilahî olarak anlaşılabilir. Söz gelimi “vahy” kavramının kökünde, lügavî kullanımında “işaret etmek” anlamı vardır. Aşağıdaki misalde olduğu üzere bu durum da bazen anlam kargaşasına neden olabilmektedir.

Peygamberimiz bir gün Medine pazarında gezerken, buğday veya tahıl satan birinin yanına uğramıştı. “O’na ‘elini sok’ diye vahy edildi. Peygamberimiz elini tahılın altına sokunca buğdayın altının ıslak olduğunu gördü. Adam bu durumu sorunca “Ya Rasulallah, yağmura yakalandım” dedi. Bunun üzerine Rasulallah, “Be adam, kurusunu ayrı, yaşını ayrı satsaydın ya. Bizi aldatan bizden değildir” buyurdu.⁵⁰

Bu rivayetlerdeki “vahy edildi” ifadesi aslında “Hz. Peygamber’e ‘elini sok!’ diye işaret edildi” şeklinde anlaşılması bağlama çok daha uygun olsa gerektir. Peygamberimizin bu alanda hayli ticari tecrübesinin yanı sıra oradan birisinin işaret etmesi, gayet tabiidir. Bunu bu şekilde anlamak varken, Beyhakî’nin bir rivayetinde bu olayda yine Cibril (as.) devreye girmektedir.⁵¹ Beyhakî’nin *Sünen*’inde ise daha açık bir şekilde “Allah vahy etti” denilmektedir.⁵² Oysa kanaatimize göre bu durum, herhangi bir vahyin gelmesine gerek duyulmayacak kadar sıradan bir olaydır.

2.6. Hz. Peygamber’in İçinden Geçen Bir Duyguyu Eyleme Dönüştürme

Bazı rivayetlerden öğreniyoruz ki, Hz. Peygamber, henüz ilk vahiyleri almazdan önce gaipten duyduğu bazı seslerin ve görmüş olduğu bazı görüntülerin şeytanların, cinlerin bir tasallutu olabileceğinden korkmuş, en fazla nefret ettiği mecnun veya kâhin durumuna düşmektense⁵³, intihar etmeyi aklından geçirmişti. Bazı kaynaklarımızda, Hz. Peygamber’e inen ilk vahylerden sonra, bir süre (en fazla birkaç hafta) vahyin kesilmesi sebebiyle, O’nun, yüksek tepelere çıkıp defalarca kendini aşağı atmak suretiyle intihar teşebbüslerinde bulunduğu, ancak tam atacağı sırada Cibril’in ona gözükersen “Ey Muhammed! Sen gerçekten Allah Rasulüsün!” demesi üzerine sakinleştiği anlatılmaktadır.⁵⁴ Oysa o güne kadar Kur’an’dan birçok sure inmiş ve birçok kişi de İslam ile şereflenmişti. Bu aşamadan sonra, gönlü ne kadar daralırsa daralsın, bir Peygamber’in sırf bu yüzden intihar etmek için dağlara çıktığı şeklindeki bir anlatım hiç de makul değildir. Nitekim Buhârî, Zührî’den (ö. 124/741) gelen ve maktu olan Ma’mer b. Râşid’in (ö. 153/770) rivayetine has bu ziyadeyi buraya ilave etmiştir.⁵⁵ Bu kısmı Buhârî, *Bed’u’l-Vahy*’de zikretmediği gibi, onu Muslim de zikretmemektedir.⁵⁶ Oysa “Bunun üzerine ben kendimi dağın doruğundan atmayı aklımdan geçirdim ki...” şeklindeki “Taberî’nin (ö. 310/922) naklettiği rivayet daha makul ve

⁵⁰ Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsâ el-Kureşî el-Humeydî, *Müsned*, thk. Habîburrahmân el-A’zamî (Haydarabad: y.y., 1963), 2/447 (no: 1033); Müslim, “İmân”, 164; Tirmizî, “Buyû”, 74 (no: 1315); İbn Mâce, “Ticârât”, 36 (no: 2224); Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen* (İstanbul: y.y., 1981), 10/644; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/50, 3/466, 4/45.

⁵¹ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî, *Şuabu’l-İman*, thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zeğlûl (Beyrut: y.y., 1990), 4/332.

⁵² Beyhakî, *Sünen*, 5/320.

⁵³ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/312; İbn Sa’d, *Tabakât*, 1/194-195.

⁵⁴ Bk. Abdurrazzak, *Musannef*, 5/323 (no: 9719); Buhârî, “Ta’bir”, 1.

⁵⁵ Bk. İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 12/376.

⁵⁶ Bk. Müslim, “İman” 25.

de gerçekçidir.⁵⁷ Şu halde Taberî'deki rivayette görüldüğü gibi hadise, yalnızca bir anlık bir düşünce (*hemm*)den ibarettir. Bu bir anlık düşüncenin, raviler tarafından abartılarak bir eyleme, intihar teşebbüsüne dönüştürülmüş olması kuvvetle muhtemeldir.

Sonuç

Hz. Peygamber'in hayatı, sahabeden günümüze kadar tüm Müslümanlar için çok önem arz etmiş, hicrî ikinci asırdan itibaren bu konuda pek çok eser telif edilmiştir. Daha ilk dönemlerden itibaren ilim adamları, onun hayatını yazarken, öncelikle ilgili ayetlerden ve rivayetlerden yararlanmışlardır. Ancak gerek siyer ve meğazi kitaplarında gerekse hadis ve tefsir kaynaklarında ilgili ayet ve rivayetlerin kullanımında çeşitli sorunların bulunduğu tartışılmaz bir gerçektir. Nitekim bu makalede dile getirilen bazı sorunlar ve sunulan örnekler göstermektedir ki, siyer yazıcılığında ayet ve rivayetleri kullanırken daha dikkatli olunması gerekmektedir. Bu konuda başta kronoloji sorunu olmak üzere farklı dönemlerin rivayet algılarından kaynaklanan belli tercihlerin öne çıkması, konuyla ilgili diğer rivayetlerin göz ardı edilmesi gibi önemli sorunlar bulunmaktadır.

Siyer konuları ele alınırken, ayetlerin nüzul süreci ile rivayetlerin vürud süreci mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Siyer'de yaşanan olayların kronolojik okunması kadar, fiziki, sosyal ve tarihi bağlamının çok iyi tespit edilmesi, olay örgüsü içerisinde geçen ayet ve rivayetler arasındaki sıkı ilişkinin net belirlenmesi gerekmektedir. Bilhassa zikredilen ayetler ile rivayetler arasında zaman uyumsuzluğu varsa, kronolojik olarak daha uygun olan rivayetler tercih edilmelidir.⁵⁸

En erken kaleme alınan siyer ve meğazi kitaplarından itibaren siyer yazıcılığında kabul görmüş, yerleşmiş bazı bilgilerin, mevcut imkanlar ve yöntemler ile test edilmesi, sağlamasının yapılması adeta bir zorunluluktur. Geleneksel kabullerin ve yanlış yorumların, Kur'an ayetlerine dahi söylettirilebildiği gerçeğinden hareketle, bugün için birçok akademik çalışmada tartışılan çeşitli konuların yeniden değerlendirilmesi ve daha sağlıklı bilimsel sonuçların yeni yazılan siyer kitaplarına yansıtılması gerekmektedir. Sîret yazıcılığında yeni okumalara, yeni araştırmalara, farklı anlatımlara önem verilmesi, şayet ikna edici farklı anlatımlar elde edilmişse mevcut ezberin değiştirilmesi kaçınılmaz olacaktır.

Sîret yazıcılığında menkul ile makul arasındaki tercihte Kur'an, sünnet ve sîret arasındaki bütünlük esas alınmalıdır. Metin merkezli bir okumaya ağırlık verilmeli, makul olan anlatım, menkul olana feda edilmemelidir. Olayların anlatımında parçacı değil, bütüncül bir yaklaşım sergilenmelidir. Geçmişte revaçta olan mübalağalı anlatımlara dikkat edilmeli, makul ve gerçekçi anlatımlar varken oldukça zayıf hatta uydurma rivayetlere dayalı abartılı anlatımlar öncelenmemelidir.

Siyer yazıcılığında kullanılan rivayetler, eleştirel bir bakışla incelenmeli, isnad tenkidi, metin tenkidi ve kaynak tenkidi olmak üzere üç türlü tenkit süzgecinden geçirilmelidir. Herkesçe

⁵⁷ Bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.), 2/298-299.

⁵⁸ Bu konuda geniş değerlendirmeler için bk. Mustafa Öztürk (ed.), *Tefsir Geleneğinde Anlam-Yorum Nüzul-Sîret İlişkisi* (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2017).

bilinen, her yerde yazılıp çizilen, artık tevatür hâline gelen ama aslı olup olmadığı tartışmalı yaygın rivayetler, akademik ve metodik bir şekilde sorgulanmalıdır.

Siret yazıcılığında siyer ve meğazi kaynakları ile yetinilmemeli, başta hadis ve tefsir kaynakları olmak üzere, diğer ilmî, tarihî ve kültürel miras birlikte değerlendirilmelidir. Aynı şekilde iklim, coğrafya, arkeoloji gibi farklı alan bulgularından, pozitif bilimler ile teknolojik imkanlardan da yararlanılmalıdır.

Kaynakça

- Abdurrazzâk b. Hemmâm, es-San'ânî. *el-Musannef*. thk. Habîburrahmân el-A'zamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Meclisu'l-İlmî, ts.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Musned*. 6 Cilt. İstanbul: y.y., 1982.
- Apaydın, Mehmet. *Siyer Kronolojisi*. İstanbul: Kuramer Yay., 2018.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Delâilu'n-nubuve ve ma'rifetu ahvâli sâhibi's-şerîa*. thk. Abdulmutî' Kal'acî. 7 Cilt. Kahire: Dâru'r-Rayyân, 1988.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Kitâbu's-Sunen el-kebîr*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Şu'abu'l-îmân*. thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zeğlûl. Beyrut: y.y, 1990.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *el-Câmiu's-sahîh*. İstanbul: y.y., 1981.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *es-Sunen*. İstanbul: y.y., 1981.
- Derveze, İzzet. *Asru'n-nebî ve bîetuhû kable'l-bi'se*. Dimaşk: y.y., 1946.
- Derveze, İzzet. *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. çev. Mehmet Yolcu. 3 Cilt. İstanbul: Yöneliş Yay., 1995.
- Ebû Nu'aym, Ahmed ibn Abdullâh el-İsbahân. *Delâilü'n-nübüvve*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1986.
- Erul, Bünyamin. "Hadis Yorumunun Sınırları", *İlahiyat Akademi Dergisi* 7-8 (2018), 1-24.
- Erul, Bünyamin. "Hz. Peygamber'in Risalet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmi Dergi*, *Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) -Özel Sayı-*, 33-66.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî. *el-Mustedrek alâ's-sahîhayn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhidî. *Kitabu'l-Ayn*. Beyrut: Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, ts.
- Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsâ el-Kureşî. *el-Musned*. 4 Cilt. thk. Habîburrahmân el-A'zamî. Haydarabad: y.y., 1963.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerh-i sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhibbuddîn el-Hatîb. 13 Cilt. Kahire: el-Mektebetu's-Selefiyye, 3. Basım, 1407.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *et-Tekâsîm ve'l-envâ'*. thk. M. Ali Sönmez - Halis Aydemir. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik. *es-Sîretu'n-nebeviyye*. thk., şrh. Mustafâ es-Sekâ - İbrâhîm el-Ebyârî - Abdulhafîz Şelebî. 2 Cilt. Kahire: y.y., 2. Basım, 1955.

- İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî. *Zâdu'l-ma'âd fî hedy-i hayri'l-'ibâd*. thk. Şu'ayb el-Arnâvût - Abdulkâdir el-Arnâvût. 5 Cilt. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 15. Basım, 1987.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî. *es-Sunen*. thk. M. Fuâd Abdalbâkî. İstanbul: y.y., 1981.
- İbn Sa'd, Muhammed. *Kitâbu't-Tabakâti'l-kebîr*. 9 Cilt. Beyrut: y.y., 1985.
- İbnu'l-Esir, İzzeddîn Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Cezerî. *Usdu'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. 7 Cilt. Kahire: y.y, 1970.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964.
- Merâğî, Ahmed Mustafa. *Tefsîru'l-merâğî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs el-Arabî, ts.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *es-Câmiu's-sahîh*. thk. M. Fuâd Abdalbâkî. İstanbul: y.y., 1981.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sunen*. İstanbul: y.y., 1981.
- Öztürk, Mustafa (ed). *Tefsir Geleneğinde Anlam-Yorum Nüzul-Siret İlişkisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî. *Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, 5. Basım, ts.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *es-Sunen*. 5 Cilt. İstanbul: y.y., 1981.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *eş-Şemâilu'l-Muhammediyye*. Beyrut: İhyâi't-Türâsi'l-Arab, ts.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî. *Kitâbu'l-Meğâzî*. thk. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1966.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf'an hakâiki't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.